

Radoslav ROTKOVIĆ

NIŠTA NIJE STRAŠNIJE OD NEZNANJA KAD JE AKTIVNO*

Ovaj naslov su cijenjeni čitaoci „Oka“ svakako uočili u prošlom broju kao Geteovu misao. Bila je divna slučajnost da se Brkovićev članak o „Antologiji crnogorske književnosti“, objavljen u časopisu „Stvaranje“, pojavio u istom broju.

Zbog čitalaca, koji nemaju uvid u spomenutu antologiju (i problematiku) potrebno je dati nekoliko objašnjenja. Brković je ionako sve pobrkao i za njega je kasno da se sada odaje nauci.

U prirodi je čaršijskog mentaliteta da se kroz kafansko staklo posmatraju oni napolju koji prolaze i rade. Unutra je polumrak i tamo je pravo mjesto za „sveznalice“. Svi oni zaziru od svjetla koje bi otkrilo njihov strah od izloženosti, njihove vriježe, njihove nesigurne korake. Oni se, kao i bršljan, mogu popeti samo uz nečije stablo ili grob. Oni žive samo zato da bi bili na nečijoj grbači. Oni se „dive“ onima koji rastu, jer time zidaju spomenik na koji će oni sletjeti kao muhe i uživati odozgo kako je sve to pod njima sitno i beznačajno. I dok vi otkrivате stare škrinje tražeći rukopise, oni čekaju. Da vas zakatanče u toj istoj škrinji. I dok rastete, oni čekaju da vam skrate previše isturenu glavu. Da vama bude bolje. Za spas nacije.

I sada, kada se pojavila prva Antologija crnogorske književnosti od početaka do danas, osjeća se neko komešanje u tom polumraku. Neko se usudio da kresne svjetlo, i njima je postalo nelagodno. Zbunili ih vjekovi, nepoznata imena, druge vjeroispovijesti, neke nove, nepoznate književne nahije. Ne može to tako, drugovi! Šta se to tamo radi? Otkud nama tolika djela? Zašto nam pričate o piscima koje mi ne umijemo čitati? Od potresa napukla je kafana i unutra ušao tračak sunca. Prerano ili prekasno?

* * *

Zaostajanje nauke u crnogorskoj književnosti vidljivo je iz same činjenice da se tek osniva, u Nikšiću, prva katedra književnosti u SFRJ. Pojedine publikacije koje su imale ambicije donosile su saznanja toga trenutka. Druge

* Ovaj tekst objavljen je u zagrebačkome *Oku*, br. 127, 27. I 1977, str. 4–5, kao odgovor na paskvilu publiciste Jevrema Brkovića „Ako se rodilo zdravo dijete, zašto ćutimo ili o jednoj antilogičnoj antologiji“, objavljen u *Oku*, br. 126, 13. I 1977. Tekst su priredili i strukturi časopisa prilagodili Aleksandar Radoman & Adnan Čirgić.

edicije, pripremljene kasnije, koristile su se onim što je u međuvremenu otkriveno. I tako se stalno išlo naprijed bez ikakve podrške sadašnjih kritičara našeg rada na antologiji, a za mnoga djela i pisce o kojima sada „suvereno“ izlažu svoj „sud“ saznali su prvi put iz naših radova. Bilo je došlo do sasvim nekorisnog i nepotrebnog konfrontiranja istraživača i predavača, jer su predavači smatrali da je ono što su učili na fakultetima posljednja riječ nauke i da se nešto novo može samo izmišljati. Oni se nijesu stidjeli da priznaju da nijesu nikad ranije čuli za Kojovića, Nenadića, Krsta Ivanovića, Ljudevita Paskovića, pa je tako neznanje već poodavno podignuto na nivo norme. Stvari se, međutim, mijenjaju nabolje a to dokazuje i savjetovanje u Nikšiću, 10. I ove godine, o otvaranju katedre crnogorske književnosti. No, na žalost, uvijek ima onih koji kasne, pa se i kritičari naše Antologije, u onom dijelu koji se odnosi na staru književnost, čude sa zakašnjenjem od desetak godina. Jer u međuvremenu su se pojavile mnoge knjige, sa različitim koncepcijama, ali korisne po građi koju nude. O Andreacijevoj povelji, koja je prva na udaru, pisao je Jovan Kovačević u „Spomeniku“ Srpske akademije nauka, CV, u članku „Na tragu rane književnosti našeg Južnog primorja i Duklje“, smatrajući da upravo ovo djelo, koje sadrži i „Priču o Teodori“ i „Legendu o moštima sv. Tripuna“, predstavlja takav trag. Sam izraz „povelja“ nije adekvatan, ali se upotrebljava u nauci u znake one „tromosti duha“ koju pominje Krleža. I „Testament“ Đurđa Crnojevića više je literarno pismo nego pravni spis. I njegovu književnu vrijednost uočili su istoričari književnosti poodavno. Ako nije imao pri ruci neku stariju literaru, Brković je mogao naći ponešto o tome u „Istoriji Crne Gore“ (II, 2, 398), gdje je riječ o Đurđevom smislu za lijepo književno izražavanje. Polemišući sa Jirečekom koji je taj smisao našao već u pashalnoj tablici u „Cetinjskom psaltiru“ iz 1495, dr D. Bogdanović se oslanja na Đ. Sp. Radojičića koji ističe upravo „Testament“ „koji zaista najbolje svjedoči o književnim sklonostima njegovim“. Ovo mišljenje prihvata i N. S. Martinović u ediciji „Prednjegoševsko doba“. Radojičić je smatrao poezijom i Ivan-begov zapis o osnivanju manastira pa ga je razlomio u stihove u knjizi „Tvorci i dela“, 285.

Šta da se kaže na Brkovićev crni humor kada pretpostavlja da će se Franjo Morandi, „ugledni građanin, kanonik kotorski i župnik dobrotski“ začuditi, „kada pomoću spiritizma ili crne magije, sazna da je postao antologijski pjesnik“, samo zato što je navodno u samostanskoj dosadi napisao „Pofalu“ jednom pokojnom kapetanu? Taj Morandi, o kome niko sem autora zbornika „Poezija baroka“ nije znao do pojave ove Antologije, pisao je pod uticajem narodne poezije, na čistom narodnom jeziku, u sjedištu mletačke uprave u Boki 1796. godine ovako:

Trudan junak zaspao u planini
 U planini na travi zelenoj.
 K njemu dođe planinkinja vila
 Zagrla ga i zaspao uz njega.
 A kada je o zorici bilo,
 Obadva se oni probudiše.
 Pita junak: tko me zagrlao,
 Ali vjetrić, ali zorna rosa?

I tako dalje, da bi tek na kraju, poslije 77 stihova, pomenuo i pokojnog kapetana i odužio svoj protokolarno-prijateljski dug. Svako ko je dobronamjeren radovao bi se pri otkriću takvih stihova, nastalih u vrijeme kada je mletačka okupacija slavila već 38. deceniju u Boki, obeshrabrena da nije uspjela da nametne svoj jezik čak ni katoličkom kleru, na koji je mislila da se osloni, a koji je, srećom, više cijenio narodnost nego tuđinštinu. Tako je, na veliko Brkovićovo razočarenje, nastalo mnoštvo djela koja remete njegovu viziju čisto pravoslavne Crne Gore od Svetoga Petra naovamo. Njemu smeta svaka druga vjera, pa zato maliciozno apostrofira Andreacija i Zuvdiju Hodžića. On bi želio da se taj raniji, katolički, primorski period ustupi nekom drugom, i najsrećniji je kad primijeti da je to neko već svojatao. A svojatao je, kao u ediciji „Hrvatski latinisti“, najviše zato što ih drugi nije još ni poznavao. U novoj „Povijesti hrvatske književnosti“, I kolo, Marin Franičević postupa drukčije. On informativno prikazuje kotorski krug humanista, ali ističe da su oni pisali pod uticajem italijanskog i hrvatskog humanizma, što je istina. On ih ne prikazuje kao hrvatske pisce. Čiji bi onda bili? Žali li Brković što Boka još nije pod Venecijom ili Austrijom? Pjesnike našeg baroka M. Pavić prikazuje kao Crnogorce, ali u okviru srpskog baroka! To takođe Brkoviću ne smeta, jer se na takvu nelogičnu inventuru nije bunio. Ili možda nije ni čitao Pavića? Dakle, kada je riječ o piscima čiju vrijednost ne može poreći, on se ljuti što smo ih oteli Srbima ili Hrvatima. A kad je riječ o Đurđu Crnojeviću, Vasiliju Petroviću i sl. on ne zna da je Đurđe i osnovao štampariju da bi zadovoljio svoje književne sklonosti, a Vasilija Petrovića je Skerlić od 1909. uvrstio u istoriju književnosti XVIII vijeka, dok u „Istoriji nove srpske književnosti“ takođe obrađuje Vasilija, a Petra I tamo nema. Nije još bio otkriven. Mi ih nijesmo otkrivali. Mi smo ih samo smjestili u istorijski kontekst. A što se tiče napomene o Teodosiju Mrkojeviću koji je zapisao pismo Vasilija i Save, treba samo napraviti razliku između pisara i pisca. Ima slijepih pisaca čije misli neko drugi zapisuje, ali zapisivači nijesu time postali autori.

Neznalačka i neukusna Brkovićeva napomena o Paskoviću takva je da nas je stid da o njoj i pišemo. On veli da je „gospar i, zaista, veliki pjesnik la-

tinista LJUDEVIT PASKVALI „za života svoga“ (neko kada bi drugo?) pisao „samo na latinskom i italijanskom jeziku“, pa bi se začudio kad bi saznao da smo ga preuzeli iz edicije „Hrvatski latinisti“ i promijenili mu ime u PASKOVIĆ. „Veoma asocijativan korijen prezimena“, kaže Brković. On, dakle, želi da nas okrivi da smo oskrnavili prezime Paskvali preokrećući ga u Pasković, i tako naveli osjetljivog pjesnika da se zgrozi nad korijenom „pas“. On nije pročitao ni našu napomenu iz koje se vidi da je prvobitno prezime ovog pjesnika bilo Paskojević, i da se to prezime, skraćeno, sačuvalo do današnjeg dana (Pasković), te da je takav način pisanja prezime davno preporučio prof. Torbarina, čega se držao i autor teksta u novoj „Povijesti hrvatske književnosti“ u izdanju „Libera“. Prema tome usvojeno je u nauci da se pjesnikovo prezime ne izvodi iz latiniziranog oblika Paschale i italijanskog Pasquale već iz njegovog domaćeg izvora, iz imena rodonačelnika ove porodice Paskoja. Doduše, kad bi sve ovo Brković znao, on ne bi ovako pisao. On s pravom ističe da je antologija morala da sadrži i predgovor. Ali toga su bili svjesni i sastavljači. Jedan autor je i prihvatio obavezu da napiše predgovor, ali ga je zasnovao preširoko pa nije stigao da ga završi do predviđenog roka, a jubilej „Stvaranja“ nije mogao da se pomjera. Ta primjedba je, dakle, ispravna, ali predgovor je, po našem mišljenju, morao da se objavi zbog onih građani koji se ne bave istorijom i teorijom književnosti, zbog običnih čitalaca a ne samo zbog onih koji pretenduju da su to sve i sami znali mnogo bolje od autora Antologije. Brković ubuduće mora da bude jasniji, jer ne može u isto vrijeme dijeliti lekcije i vapiti za objašnjenjima.

Po njemu, crnogorska književnost počinje od Petra I. Kojoj književnosti pripada onaj raniji period, on izričito ne kaže, ali iz brojnih napomena se vidi da bi on želio da se to književno nasljeđe „vrati“ Srbima i Hrvatima. Na taj način on će svakako zadovoljiti dvije čaršije, ali narodi s time nemaju veze. Svaki narod ima neotuđivo pravo da prihvati kao svoje nasljeđe ono što je sam, na svom tlu, bez obzira na okupacije i režime, stvarao u toku stoljeća. Ako bi se pojam crnogorske književnosti vezivao za naziv Crna Gora, i tada bi trebao „stići“ do XIV vijeka. U čemu je principijelna razlika između odvojenosti Dalmacije od zaleđa, na jednoj strani, i Boke i prirodnog, ekonomskog, etničkog zaleđa na drugoj strani? Pa kada su hrvatski pisci i Šižgorić i Markantun Dominis, i Lucić i Hektorović, a to zaista jesu, iako su živjeli pod okupacijom, ili u tuđini, odvojeni od teritorije koja je zadržala ime Hrvatska, zašto i pisci iz Boke ne bi bili uvršteni u crnogorsku književnost? Da li samo zato što su bili fratri, ili što su živjeli pod Venecijom, i jedno vrijeme pisali latinski? Onda mi ne bismo imali humanizam.

Nezavisna Albanija konačno je, na ambasadorskom nivou, potvrđena tek 1920. godine, sa granicama iz 1913, ali Albanci ipak bilježe da je još 1555.

Buzuku objavio „Meshari“ (Misal). Šta da oni rade sa tim misalom? Da ga poklone Otomanskoj imperiji? Je li to djelo stvorio albanski narod ili sultanova administracija? Koliko su Normani držali jug Italije? Španci Napulj i Siciliju od 1504. do 1713, Francuzi Milano (1500), a Mleci bili saveznici Francuza 1511! Zar nijesu Habsburgovci dobili Španiju i time njihove posjede u Italiji? Ni 1861. Italija nije bila čitava oslobođena, jer joj nedostajao Rim i Venecija. Pa ipak postoji hiljadugodišnja italijanska književnost, koja sadrži i latinsko nasljeđe od VI do XIII vijeka, a tek tada javlja se dijalektalni italijanski jezik u književnosti. Petrarka je napisao na latinskom 18 djela, od kojih poema „Africa“ ima devet knjiga. On je to djelo smatrao najvažnijim, a ostao je zapamćen po „Cenzioneru“. Pa šta? Studenti moraju da uče i „African“, ne samo zbog punskih ratova i slave Scipiona, jer i to čini italijansku književnost. A kod nas našao se neki Jevrem Preblagi (ovaj epitet je iz njegove zbirke pjesama), siromašan duhom ali bogat ambicijama koji je uzeo u ruke krpu da očisti crnogorsku književnost od prašine starih vjekova, kako bi sa jednim svecem (i zaista talentovanim vladarem i piscem) započeo jednu književnost koja je već prije njega postojala vjekovima i time „obogatio“ nauku koja je bila mnogo srećnija bez njegovih usluga. I dok se drugi narodi raduju otkriću svake nove pjesme i daju milionske sume za otkup rukopisa poznatog teksta, angažuju Interpol zbog krađe jednog crteža, i to stranog autora; dok vladar jedne evropske zemlje smatra svojim osobitim doprinosom razvijanju prijateljskih odnosa sa Jugoslavijom to što je donio kopije nekih naših starih rukopisa u Beograd, naš Jevrem rasipa pisce i stoljeća, poklanja lijevo i desno, kao svako ko nije ništa s mukom stekao. I sipa nam prašinu u „Oko“. Zaista, ništa nije strašnije od neznanja kad je retroaktivno.